

ARAŞTIRMA

Tıp Fakültesi öğrencilerinde reçetesiz ilaç kullanımının değerlendirilmesi

Evaluation of nonprescription drug usage on faculty of medicine students

Funda YILDIRIM BAŞ¹, Fatma Nihan CANKARA², Şükriye YEŞİLOT²

¹Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi, Aile Hekimliği AD Isparta, Türkiye

²Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıbbi Farmakoloji AD Isparta, Türkiye

ÖZET

Amaç: Çalışmamız, geleceğin hekimlerinin reçetesiz ilaç kullanımına bakış açıları, reçetesiz ilaç kullanma davranışlarını etkileyen sosyodemografik özellikleri, tıp fakültesi eğitiminin reçetesiz ilaç kullanımına etkisinin değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Gereç ve yöntem: Çalışma SDÜ Tıp Fakültesi dönem 1, dönem 2 ve dönem 3 öğrencileri arasında (toplam 415 öğrenci) reçetesiz ilaç kullanma durumlarını değerlendirmek amacıyla 2012 Mayıs-Haziran ayları arasında gerçekleştirilmiştir. Öğrencilere 23 soruluk anket formu uygulanmıştır. Veriler SSPS 17.0 programında frekans analizi ve ki kare testi ile değerlendirilmiştir.

Bulgular: Ankete katılanlardan 339'u (%81,7) reçetesiz ilaç kullanımına karşı olduklarını belirtmiştir. Öğrencilerden 312'si (%75,2) tıp fakültesine başlamadan önceki ve sonraki reçetesiz ilaç kullanımı hakkında görüşlerinin değişmediği cevabını vermiştir. Öğrencilerden 174'ünün (%41,9) son bir ay içinde doktora başvurmadan reçetesiz ilaç kullandığı tespit edilmiştir. Reçetesiz kullanılan ilaçlardan ilk sırayı %79,8 oranında ağrı kesiciler almaktadır. Öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanma eğilimlerini artıran etkenlerden ilk sırayı daha önce verilen ilacın tekrar iyileştireceği düşüncesi (233 kişi, %56,1) almıştır. 120 kişinin (%28,9) kendi hastalığına iyi gelen bir ilacı başkalarına önerdiği öğrenilmiştir. Dönem 3 ile dönem 1 ve 2 arasında reçetesiz ilaç kullanımıyla ilgili görüşlerinde anlamlı derecede farklılık bulunmuştur (p= 0.05).

Sonuç: Tıp fakültesi öğrencilerinin bir çoğunun reçetesiz ilaç kullanımına karşı oldukları halde reçetesiz ilaç kullandıkları ve aldıkları farmakoloji eğitimi ile bu tutumlarının değişmediği tespit edilmiştir. Tıp fakültesi dönem 1-2-3'te reçetesiz ilaç kullanımı ile ilgili farmakoloji, aile hekimliği, halk sağlığı gibi farklı disiplinlerle işbirliği içinde, tıp eğitiminin içerik ve yönteminde değişiklikler uygulayarak, öğrencilerin bu konudaki tutumları düzeltilmelidir.

Anahtar kelimeler: Akılcı ilaç kullanımı, reçetesiz ilaç, tıp fakültesi öğrencileri

ABSTRACT

Objective: Our study was carried out in order to evaluate; perspectives on the use of non-prescription drugs, socio-demographic characteristics influence the behavior of non-prescription drug use, the effect of non-prescription drug in medical school education of physicians of the future.

Methods: Study was performed in order to evaluate non-prescription drug use situations on SDU Faculty of Medicine first three years students (total 415) between the months May to June 2012. 23-item questionnaire was applied to the students. Data were analyzed using SSPS version 17.0.

Results: 339 students (%81.7) indicated that they were against use of non-prescription drug. 312 (75.2%) students gave an answer that their views about nonprescription drug usage did not change before and after medical school. It was identified that 174 students (41.9%) used non-prescription drugs in the last month without consult a doctor. Analgesics took the first place (79.8%) in using of non-prescription drug. Between the factors that increase the tendency to use non-prescription drugs, opinion of "the drug which was used previously will cure again" (233 students, %56.1) took the first place. It was ascertained that 120 students (%28.9) recommended to another person a drug which was good for themselves before. There was difference between class 3 and class1 and 2 about non-prescription drug usage (p=0.05).

Conclusion: Although most of the medical students object to non prescription medication use, students generally use non prescriptions themselves and this attitude does not change following pharmacology courses. Medical school in class 1-2-3 students should be aimed on non-prescription drug usage, via making changes in the content and the method of medical education in collaboration with other disciplines, such as pharmacology, family medicine public health

Key words: Rational drug usage, Non-prescription drug, Medical faculty students

GİRİŞ

Akılcı ilaç kullanımı; hastaya doğru tanının konulması, tedavi amaçlarının belirlenmesi, etkinliği kanıtlanmış, güvenilir tedavinin seçilmesi, uygun bir reçete yazılması, hastaya açık bilgiler ve talimatlar vererek tedaviye başlanması, tedavinin sonuçlarının izlenmesi ve değerlendirilmesine kadar süren sistematik bir yaklaşım biçimidir (1). Dünya Sağlık Örgütü'ne göre akılcı ilaç kullanımı; "kişilerin klinik bulgularına ve bireysel özelliklerine göre uygun ilacı, uygun süre ve dozajda, en düşük fiyata ve kolayca sağlayabilmeleri" olarak tanımlanmıştır (2).

Akılcı ilaç kullanımında hasta, hekim ve eczacı üçgeninde, hekimin güvenli ilaç seçimi çok önemlidir. Hastaların çoğu hekim basamağını atlayıp eczacı basamağına geçerek akılcı ilaç kullanma basamağı sıralamasına uymamaktadır (3). Yasal olarak reçete ile satılması gereken ilaçların, geri ödeme için zorunlu olarak reçete ile alınanlar dışında kalanlarının eczanelerden rahatlıkla reçetesiz alınabilmesi, akılcı olmayan ilaç tedavisinin önemli nedenlerindedir (4). Ülkemizde pek çok ilaç eczanelerde üzerinde "reçete ile satılır" ibaresi olduğu halde reçetesiz satılmaktadır (3). Türkiye'de geleneksel komşuluk ve akrabalık ilişkileri, kişilerin birbirlerine ilaç tavsiye etmeleri, kurum hekimlerine yakınları için kendi üzerinden reçete yazdırma ve hekimin meslek etiğine uymadığı halde buna ses çıkarmaması gibi faktörler akılcı olmayan ilaç kullanma sorununa katkıda bulunmaktadır (4). Ayrıca evlerde çok miktarda daha önceki tedavilerden artan ilaçlar bulunmaktadır. Bunun sonucunda hastalar kendilerine hekim dışı önerilen ilaçları satın alarak veya evdeki ilaçları kullanarak kendi kendini tedavi etme yolunu seçmektedirler. Bu durumun çeşitli sorunlar getireceği açıktır. İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası'nın 7 bölgede, 12 ilde, bin 307 hanede yapılan araştırmasında; Türk halkının 5'te 1'inin ilacı reçetesiz aldığı saptanmıştır (3).

Akılcı ilaç kullanımının tanımında geçen kişilerin klinik bulgularına ve bireysel özelliklerine göre uygun ilacı uygun süre ve dozajda kullanımı ancak hekim tarafından hastaya uygun reçete yazılarak sağlanabilmektedir. Fakat bu çoğu zaman uygulanmamaktadır. Akılcı olmayan ilaç tedavisi kararı verme alışkanlığının, hasta düzeyinde istenmeyen sonuçları; hastalığın tedavisinde yetersiz kalınması, istenmeyen etki riskinde artış, ilaç etkileşimleri olasılığında artış, gereksiz tedavi maliyeti, işten kalma ve kazanç kaybı gibi ekonomik zararlar şeklinde özetlenebilir. Ayrıca akılcı olmayan tedavilerin toplum sağlığı açısından da zararlı sonuçları olabileceği göz ardı edilmemelidir. Örneğin; enfeksiyon hastalıklarının yetersiz tedavisi sonucu dirençli mikroorganizmaların üremesi ve yayılması aynı toplumda yaşayan diğer kişilerin sağlığını da olumsuz yönde etkileyecektir (4).

Akılcı olmayan ilaç tedavisi sorununun temel nedenlerinden biri de eğitim yetersizliğidir. Ülkemizdeki tıp fakültelerinin çoğunda farmakoloji derleri 2. ve 3. Sınıflarda pasif eğitim yöntemiyle ilaç merkezli olarak verilmektedir. Sonraki yıllarda uygun klinik farmakoloji eğitimi genellikle

verilmemekte ve öğrenci klinik öncesi dönemde edindiği ilaç bilgilerini klinik bilgilerle birleştirememektedir. Klinik stajlarda eğitim ağırlıklı olarak tanı koymaya yönelik bilgi ve becerilerin kazandırılmasına odaklanmış olup, tedaviler hakkındaki bilgiler genellikle derslerin son 10 dakikasına sığdırılmaktadır. Bu nedenle, öğrenciler, daha önce gördükleri farmakoloji derslerinde verilen bilgiler içinden tanısı konmuş hastalara uygun tedavi seçeneklerini çekip çıkarmakta güçlük çekmektedirler. Akılcı tedavi kriterleri, iyi ve doğru reçete yazma, maliyet etkililiği üzerinde durma, hastayı hastalığı ve tedavisi hakkında bilgilendirme gibi konularda öğrenciye bilgi ve beceri kazandırmaya yönelik eğitim programlarına pek az yer verilmektedir (4).

Reçetesiz ilaç kullanma durumu üzerinde durulması ve engellenmesi gereken bir sorundur. Tıp fakültesi öğrencileri akılcı ilaç kullanma konusunda özellikle bilinçli olması gereken bir grup olup, tıp eğitimlerinin ilk yıllarından itibaren akılcı ilaç kullanılması yönünde eğitilmeleri gerekmektedir. Bu nedenle tıp öğrencilerinin akılcı ilaç kullanma durumlarını etkileyen sosyodemografik faktörleri, hastalandıkları durumlarda tedaviye başlama ve sürdürme yaklaşımlarını, aldıkları tıp eğitiminin akılcı ilaç kullanımı üzerindeki etkilerini araştırmak üzere bu çalışma yapılmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışma; kesitsel, tanımlayıcı bir anket araştırmasıdır. Mayıs-Haziran 2012 tarihleri arasında Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın evreni Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi dönem 1, dönem 2 ve dönem 3 öğrencilerinden oluşmaktadır. Öncelikle çalışma hakkında öğrencilere sözel bilgilendirilme yapılarak, çalışmaya gönüllü katılım sağlanması amaçlanmıştır. Çalışmaya tıp fakültesi dönem 1'den 199 kişiden 156 kişi, dönem 2'den 167 kişi içinden 145 kişi, dönem 3'ten 159 kişi içinden 114 kişi olmak üzere toplam 415 kişi katıldı. Çalışmaya katılım oranları sırasıyla %78,4, %86,8, %71,6 olmak üzere tüm evrenin %79,0'u olarak tespit edildi. Çalışmaya katılmayan öğrenciler anketin uygulandığı gün okula gelmedikleri için çalışma dışı bırakıldı. Araştırmaya katılan öğrencilere 23 sorudan oluşan bir anket formu uygulandı. Ankette öğrencilerin sosyodemografik verileri, anne-babasının eğitim durumları, hastalandıklarında ilk hangi davranışta bulunup hangi tür ilacı kullandıkları, reçetesiz ilaç kullanma durumuna bakış açıları, ailelerinde reçetesiz ilaç kullanma durumunun varlığı, tıp fakültesi eğitimiyle reçetesiz ilaca bakış açılarının değişme durumu, son bir ay içinde reçetesiz ilaç kullanma durumları ve hangi ilaçları reçetesiz daha fazla kullandıkları, reçetesiz ilaç kullanma eğilimine sebep olan etkenler, reçetesiz kullandıkları ilaçların etki ya da yan etki düzeyleri, evlerinde en fazla bulunan ilaçların neler olduğu, hekim tarafından verilen ilaçları ne kadar kullandıkları, kendilerine verilmiş ilacı başkasına önerme durumları ve kullandıkları ilaçların prospektüsünü okuyup okumama

durumları sorgulandı. Elde edilen veriler Statistical Package for Social Sciences (SPSS) 17.0 programında frekans analizi ve ki kare testi ile değerlendirildi.

BULGULAR

Ankete katılan öğrencilerin sosyodemografik özellikleri Tablo 1’de verilmiştir. 20-23 yaş grubunda 308 kişi (%74,2) bulunurken, 213’ü kız öğrencidir. (%51,3) Öğrencilerin annelerinin 11’inin (%2,7) okur-yazar olmadığı, 118’inin (%28,4) üniversite ve lisansüstü üstü (doktora sahibi) eğitim aldığı, babaların ise; 3’ünün (%0,7) okur-yazar olmadığı, 229’unun (%55,2) üniversite ve lisansüstü üstü (doktora sahibi) eğitim aldığı tespit edilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin sosyodemografik özellikleri.

ANKET SORU BAŞLIKLARI		SAYI	%
Yaş	16-19	100	24,1
	20-23	308	74,2
	24 <	7	1,7
Cinsiyet	Kız	213	51,3
	Erkek	202	48,7
Anne eğitim düzeyi	Okur-Yazar değil	11	2,7
	İlköğretim	157	37,8
	Lise	129	31,1
	Üniversite ve üzeri	118	28,4
Baba eğitim düzeyi	Okur-Yazar değil	3	0,7
	İlköğretim	79	19
	Lise	104	25,1
	Üniversite ve üzeri	229	55,2
Memleketlerinin yer aldığı bölgeler	Akdeniz bölgesi	175	42,2
	Ege bölgesi	92	22,2
	Karadeniz bölgesi	13	3,1
	İç Anadolu bölgesi	83	20,0
	Marmara bölgesi	26	6,3
	Doğu Anadolu bölgesi	18	4,3
	Güneydoğu Anadolu bölgesi	3	0,7
Yerleşim yeri	İl merkezi	285	68,7
	İlçe-köy	130	31,3
Nerede kalıyor	Ailesiyle evde	91	21,9
	Arkadaşlarıyla evde	164	39,5
	Devlet yurdunda	120	28,9
	Özel yurttta	40	9,6
Güvence durumu	Var	397	95,7
	Yok	18	4,3

Öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanımı ile ilgili tutumları Tablo’2 de verilmiştir. 339 kişi (%81,7) reçetesiz ilaç kullanımına karşı olduğunu belirtirken, son bir ay içinde doktora başvurmadan reçetesiz ilaç kullanma oranları %41,9 olarak bulunmuştur. Reçetesiz kullanılan ilaçlar içinde ilk üç sırada ağrı kesici, antibiyotik ve soğuk algınlığı ilaçları yer almaktadır

Öğrencilerin hastalandıklarında bitkisel ya da ilaçla tedavi seçimleri Tablo 3’te verilmiştir. Hastalandıkları zaman ilk olarak bitkisel ürünlerle tedavi olmayı tercih edenlerin sayısı 183 (%44,1) olarak bulunmuştur.

Öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanma eğilimlerini artıran etkenler Tablo 4’te verilmiştir. 233 kişi (%56,1) daha önce verilen ilacın tekrar iyileştireceği düşüncesi ile ilacı kullanırken, 123 kişi (%29,6) aile veya tanıdık önerdiği için reçetesiz ilaç kullanmaktadır.

Tablo 2. Öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanımı ile ilgili tutumları.

ANKET SORU BAŞLIKLARI		SAYI	%
Reçetesiz ilaç kullanımını doğru buluyor musunuz?	Evett	76	18,3
	Hayır	339	81,7
Reçetesiz ilaç kullanmanızı ailenizde teşvik eden var mı?	Evett	72	17,3
	Hayır	343	82,7
Tıp fakültesine girmenizle reçetesiz ilaç kullanmaya bakış açınız değişti mi?	Evett	312	75,2
	Hayır	103	24,8
Son 1 ay içinde reçetesiz ilaç kullandınız mı?	Evett	174	41,9
	Hayır	241	58,1
Reçetesiz kullanılan ilaçlar	Analjezikler	331	79,8
	Soğuk algınlığı ilaçları	172	41,4
	Vitaminler	104	25,1
	Antibiyotikler	71	17,1
	Antihistaminikler	34	8,2
	Antiasitler	31	7,5

Tablo 3. Öğrencilerin hastalandıklarında ilk gösterdikleri davranış.

ANKETTEKİ CEVAP SEÇENEKLERİ	SAYI	%
Hemen hekime başvururum	124	29,9
Elimdeki ilacı kullanırım	158	38,1
Eczacının verdiği kullanırım	3	0,7
Herhangi bir şey yapmam beklerim	130	31,3
Daha çok bitkisel ilaç tercih ederim	183	44,1
İlaçla tedaviyi tercih ederim	232	55,9

Tablo 4. Öğrencilerin hastalandıklarında ilk gösterdikleri davranış

ANKETTEKİ CEVAP SEÇENEKLERİ	SAYI	%
Kullanılan ilacın tekrar iyileştireceği düşüncesi	233	56,1
Aile ya da tanıdık önerisi	123	29,6
Eczaneden reçetesiz ilaç temininin kolay olması	97	23,4
Muayene katkı payının yüksek olması	59	14,2
Herhangi bir sebebe bağlı olmadan kullanım	15	3,6

Tablo 5. Öğrencilerin evlerinde en çok bulunan, kolay ulaşabildikleri ilaçlar.

ANKETTEKİ CEVAP SEÇENEKLERİ	SAYI	%
Analjezikler	331	79,8
Soğuk algınlığı ilaçları	176	42,4
Antibiyotikler	87	21,0
Vitaminler	67	16,1
Antiasitler	28	6,7
Antihistaminikler	24	5,8
Evde ilaç bulunmuyor	8	1,9

Öğrencilere reçetesiz kullandıkları ilaçlar nedeniyle yan etki görülüp görülmediği sorulduğunda, 7 kişide (%1,7) yan etki çoğu kez görülürken, 342 kişinin (%82,4) hiç yan etki ile karşılaşmadığı öğrenilmiştir. Reçetesiz ilaçlarla tam iyileşme durumları sorgulandığında; 276 kişinin (%66,5) çoğu kez iyileşebildiği, 23 kişinin (%5,5) ise hiç iyileşemediği öğrenilmiştir.

Ankete katılan öğrencilere evlerinde en çok bulunan kolay ulaşabildikleri ilaçlar Tablo 5'te verilmiştir. En çok ağrı kesici, soğuk algınlığı, antibiyotik, vitamin, antiasit, antihistaminik ilaçlar olduğu, 8 kişinin (%1,9) evinde hiç ilaç bulunmadığı tespit edilmiştir.

Çalışmaya katılan öğrencilere hastalandıklarında kullandıkları ilaca ne kadar devam ettikleri sorulduğunda; 179 kişinin (%43,1) şikayetleri geçinceye kadar, 184 kişinin (%44,3) doktorunun önerdiği süre kadar, 52 kişinin (%12,5) ise düzensiz ilaç kullandığı, kendi hastalıklarına iyi gelen bir ilacı başkalarına aynı hastalık için önerme durumları sorgulandığında; 120 kişinin (%28,9) önerdiği, 133 (%32,0) kişinin önermediği, 162 kişinin (%39,0) ise bazen önerdiği öğrenilmiştir. Öğrencilerine kullandıkları ilacın prospektüsünü okuyup okumadıkları sorulduğunda; 298 kişinin (%71,8) okuduğu, 33 kişinin (%8,0) okumadığı, 84 kişinin (%20,2) ise bazen okuduğu tespit edilmiştir.

Kız öğrencilerde reçetesiz ilaç kullanılmaması gerektiği düşüncesi erkeklere oranla anlamlı olarak daha fazla bulunmuştur ($p < 0.05$). Annenin eğitim durumu reçetesiz ilaç kullanımını anlamlı derecede etkilemezken, babanın eğitim durumunun artması reçetesiz ilaç kullanımına karşı olmayı artırmaktadır ($p < 0.05$). Öğrencilerin yaşadıkları bölge, ilde ya da kırsalda yaşamaları, nerede kaldıkları ve güvencelerinin olup olmaması reçetesiz ilaç kullanma konusundaki düşüncelerini anlamlı derecede etkilemediği tespit edilmiştir. Ankete katılan öğrencilerin son bir ay içinde reçetesiz ilaç kullanma durumları değerlendirildiğinde; sınıf derecesinin yükselmesi, yaşın artması, cinsiyet farklılığı, anne ve baba eğitim durumunun farklılığı, nereli oldukları, ikametgah yerleri ve güvenceleri olup olmama durumları ile son bir ay içinde reçetesiz ilaç kullanıp kullanmama arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar görülmemiştir ($p = 0.06$). Farmakoloji eğitimiyle anket sorularına verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde; dönem 3te, dönem 1 ve 2 ye göre öğrencilerin hastalandıklarında ellerindeki ilaçları kullanma oranları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p = 0,02$). Dönem 1ve2 ile dönem 3 arasında hastalandıklarında bitkisel ya da ilaçla tedavi tercihi arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($p = 0.06$). Ayrıca gruplar arasında reçetesiz ilaç kullanımını doğru bulmaları açısından anlamlı farklılık görülmemiştir ($p = 0.82$). Dönem 3'teki öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanımıyla ilgili görüşlerinin değişmiş olması dönem 1 ve 2 ye oranla anlamlı bulunmuştur ($p = 0.05$). Son bir ay

içinde reçetesiz ilaç kullanma durumları arasında anlamlı farklılık görülmemiştir ($p = 0.78$). Dönem 1 ve 2 ile dönem 3 arasında kendilerine verilen ilacı kullanım süreleri açısından anlamlı fark görülmemiştir ($p = 0.16$). Her iki grup arasında kullandıkları ilacı başkalarına önerme durumları ve kullandıkları ilaçların prospektüsünü okuma durumları açısından anlamlı fark görülmemiştir ($p = 0.14$, $p = 0.18$). Her iki grupta da reçetesiz kullanılan ilaç olarak ilk sırada ağrı kesiciler, 2. sırada antibiyotikler bulunmuştur.

TARTIŞMA

Türkiye'de akılcı olmayan ilaç kullanımının, mezuniyet öncesi ve sonrası tıp eğitimindeki aksaklık ve eksikliklerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Eğitim genelde "ilaç-merkezli"dir ve farklı ilaçların kullanım alanları ve yan etkileri üzerine odaklanmıştır. Ancak klinik uygulamada tanıdan ilaca giden tam tersi bir yaklaşım geçerlidir. Üstelik hastaların yaşı, cinsiyeti, vücut ölçüleri ve sosyo-kültürel özelliklerinin hepsi tedavi seçeneklerini etkileyebilmektedir. Buna karşın akılcı ilaç kullanımı üzerine yeterli araştırma bulunmaması önemli bir eksiklikler ve kapsamlı araştırmalara gereksinim vardır. Tıp Fakültesi Dönem 3'te öğrencilere temel farmakoloji eğitimi verilmekte, fakat akılcı ilaç kullanımıyla ilgili yeterli düzeyde bilgi verilmemektedir. Reçetesiz, yani doktor tarafından önerilmeyen ilaç kullanımı oldukça yaygın olup, akılcı ilaç kullanımına aykırı durumlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızda Tıp Fakültesi eğitimiyle öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanımı ile ilgili görüşlerinin değişip değişmediği sorulduğunda; öğrencilerin %75,2'si ($n = 312$) hayır cevabını vermiştir. Oysaki farmakoloji eğitimini aldıktan sonra ilaç kullanımına bakış açılarının farklı olması beklenen bir durumdur. Son bir ay da reçetesiz ilaç kullanma durumları sorgulandığında; %41,9'unun ($n = 174$) reçetesiz ilaç kullandıkları görülmektedir. Bu sonuç öğrencilerin yaklaşık yarısının ilaçları kendi tercihlerine göre bilinçli bir şekilde kullandıklarını düşündürse de, yine de doğru bir yaklaşım değildir. Sadece ilacı ve etken maddesini bilmek pratikte klinik bilgi ile bütünleşmeden yeterince etkin tedavi sağlayamamaktadır. Ankete katılan öğrencilere verilen ilaçları ne kadar kullandıkları sorulduğunda; %44,3'ünün ($n = 184$) doktorunun önerdiği süre kadar, %12,5'inin ($n = 52$) ise ilaçları düzensiz kullandıkları öğrenilmiştir.

Çalışmamızda reçetesiz kullanılan ilaçlardan ilk sırada %79,8 ($n = 331$) ağrı kesiciler ve %41,4 ($n = 172$) soğuk algınlığı ilaçları yer almaktadır. Sadece ankete katılanların %2,2'si ($n = 9$) reçetesiz ilaç kullanmamaktadır. Reçetesiz ilaç kullanma oranı oldukça yüksek bulunmuştur. Ankara'da yapılan bir çalışma da hekime başvurmadan alınan ilaçları en yüksek oranda (%54) ağrı kesiciler oluşturmaktadır. Bunu %8 ile antibiyotikler ve %5 ile soğuk algınlığı ilaçları takip etmektedir (5). Isparta'da

yapılan bir araştırmada; sağlık ocağına başvuru öncesinde ilaç kullananların %76,2'sinin analjezik, %11,5'inin antibiyotik, %23,1'inin öksürük şurubu, %5,3'ünün ise soğuk algınlığı ilacı kullandığı tespit edilmiştir. Analjezik kullananların %74,7 si evde bulunan ilaçlardan, %23,2'si eczanelerden ilacı temin etmiştir (6). Özellikle analjezik kullanımının fazla olma sebebi; analjeziklerin reçetesiz satılabilmesi, reçetesiz fiyatlarının düşük olmasına bağlanabilmektedir. Ülkemizde ise ağrı kesici ilaçların toplam ilaç tüketimindeki yeri %25'tir. Çok kullanılmalarına rağmen bu ilaçların ölüme dahi yol açabilen ciddi yan etkileri görülebilmektedir. Ayrıca bu tür ilaçları kullananların %25-40'ında önemli kanamalara yol açabilen gastrik ülserler geliştiği bildirilmektedir. Ağrı kesiciler hastalara verilirken hastaya göre tercih yapılır. Hastanın yaşı, ilaçlardan gördüğü yarar-zarar oranı ve hastalığın türü önemlidir. Analjeziklerin antipiretik, antienflamatuvar ve analjezik özellikleri açısından önemli farklılıkları vardır (7). Doktor tarafından yazılırken bu gibi durumlar değerlendirilerek önlemler alınmaktadır. Reçetesiz ağrı kesici dahi olsa ilaçların kullanılmaması konusunda eğitim verilmesinin artırılması gerekmektedir. Isparta'daki çalışmada analjezik kullananların % 74,7'si evde bulunan ilaçlardan, % 23,2'si ise eczanelerden ilaçları elde ettikleri tespit edilmiştir (6). Akılcı ilaç kullanım konusunda yapılmış başka bir çalışmada hastaların % 31,9'u hasta olduklarında doktora gitmeden eczaneden ilaç aldıklarını belirtmişlerdir (8).

Ankete katılan öğrencilere evlerinde en çok bulunan kolay ulaşabildikleri ilaçlar sorgulandığında; 331 kişi (% 79,8) ağrı kesici, 87 kişi (% 21,0) antibiyotik, 176 kişi (% 42,4) soğuk algınlığı ilacı, 67 kişi (% 16,1) vitamin, 28 kişi (%6,7) antiasit, 24 kişi (% 5,8) antihistaminik ilaçlar olduğu, 8 kişinin (% 1,9) evinde ilaç bulunmadığı tespit edilmiştir. Kayseri'de yapılmış bir çalışmada, araştırılan evlerin %84,6'sında ağrı kesici ilaç bulundurulduğu, bunların %24,0'ının reçete olmaksızın eczaneden ve %10,8'inin eczane dışında başka bir kurumdan elde edildiği belirlenmiş, hekim önerisi olmadan ağrı kesici alma ve evde bulundurma oranı yüksek bulunmuştur (9). Özellikle %21'lik dilimde bulunan antibiyotiklerin kişinin tercihiyle göre kullanılmaması gerekmektedir. Yanlış ilaç kullanımının getireceği önemli tehlike dirençli mikroorganizmaların artmasıdır. Bu mikroorganizmalara bağlı olarak dirençli enfeksiyon hastalıkları meydana gelebilmektedir (7). Antibiyotikler reçetesiz temin edilmesi özellikle yasaklanması gereken ilaç gruplarındandır. İlaçların kutu içindeki adedi azaltılarak evlerde ilaçların fazla kalması önenebileceği gibi, eczanelerin kesinlikle reçete olmadan ilaç temin etme davranışlarının da önüne geçilmesi gerekmektedir.

Çalışmamızda öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanma eğilimlerini artıran etkenler sorgulandığında; 97 kişi (% 23,4) eczanelerden reçetesiz ilaç temininin daha kolay olmasının, 233 kişi (% 56,1) daha önce verilen ilacın tekrar

iyileştireceği düşüncesi ile tekrar kullandıklarını, 123 kişi (% 29,6) aile veya tanıdık önerisiyle reçetesiz ilaç kullandıklarını, 59 kişi (% 14,2) muayene katkı payının yüksek olması sebebiyle reçetesiz ilaç kullanımını tercih ettiklerini, 15 kişinin ise (% 3,6) herhangi bir sebep olmadığı halde reçetesiz ilaç kullandıklarını belirtmiştir. Ülkemizde, ekonomik sıkıntı, çeşitli nedenlerle sağlık kurumuna başvuramama, sağlık kurumuna başvuracak zaman bulamama, stres ve psikolojik sorunlar gibi nedenlerle üniversite öğrencilerinin ilaçları bilinçsizce ve yanlış tükettikleri gözlenmiştir (10). Muayene katkı paylarının yüksek olması da doktora başvurmayı ve reçeteli ilaç kullanımını etkileyen faktörlerden biridir. Bu durumun Sağlık Bakanlığı tarafından göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Çalışmamızda hekim önerisi olmadan kullandıkları ilaçlarla tam iyileşme durumları sorgulandığında; 276 kişinin (% 66,5) çoğu kez iyileşebildiği, 116 kişinin (% 28,0) nadiren iyileşebildiği, 23 kişinin (% 5,5) ise hiç iyileşemediği tespit edilmiştir. Isparta'da yapılan araştırmada ise kendi kendine ya da bir yakınının önerisi ile ilaç kullananların % 93,8'i, doktor önerisi ile ilaç kullananların % 78,3'ü, eczane önerisi ile kullananların % 70,0'i ilacın etkili olmadığını belirtmiştir (6). Doktor tavsiyesiyle kullanılan ilaçların dahi zaman zaman etkili olmadığı gözlenebilirken, ilaç tercihinin kişilerin kendilerinin yapması oldukça yanlış bir durumdur.

Kız öğrencilerde reçetesiz ilaç kullanılmaması gerektiği düşüncesi, erkeklere oranla anlamlı olarak daha fazladır ($p<0.05$). Kız öğrencilerin daha dikkatli ve daha tedbirli oldukları düşünülebilir. Annenin eğitim durumu reçetesiz ilaç kullanımını anlamlı derecede etkilemezken, babanın eğitim durumunun artması reçetesiz ilaç kullanımına karşı olmayı artırmaktadır ($p<0.05$). Isparta'da yapılan araştırmada, eğitim düzeyi arttıkça reçetesiz ilaç kullanma sıklığının arttığı bulunmuştur (6). Öğrenciler dönem 1 ve dönem 2'de farmakoloji eğitimi almazken dönem 3'te farmakoloji eğitimi almaktadır. Farmakoloji eğitimiyle anket sorularına verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde; dönem 3te, dönem 1 ve 2 ye göre hastalandıklarında ellerindeki ilaçları kullanma oranları istatistiksel olarak anlamlı derecede fazla bulunmuştur ($p=0.02$). Farmakoloji eğitiminin etkisiyle ilaçlar hakkındaki bilgilerine güvenmeleri bu sonucu ortaya çıkarabilmektedir. Dönem 3'teki öğrencilerin reçetesiz ilaç kullanımıyla ilgili görüşleri dönem 1 ve 2 ye oranla anlamlı derecede değişmiş olarak bulunmakla birlikte ($p=0.05$), son bir ay içinde reçetesiz ilaç kullanma durumları arasında anlamlı farklılık görülmemiştir ($p=0.78$). Öğrenciler reçetesiz ilaç kullanımını doğru bulmamalarına rağmen reçetesiz ilaç kullanmaktadır.

Her iki grupta da reçetesiz kullanılan ilaç olarak ilk sırada ağrı kesiciler 2. sırada antibiyotikler yer almaktadır.

Farmakoloji eğitimi almış olmaları tek başına, reçetesiz ilaç kullanmama konusunda yeterince bilgilendirme sağlayamamıştır. Sonuç olarak; mevcut farmakoloji eğitimine ek olarak klinik stajların yapıldığı 4. ve 5. sınıflara rasyonel farmakoterapi becerilerinin kazandırılacağı ders ve/veya stajların eklenerek yaygınlaştırılması gereklidir. 2. ve 3. sınıflarda verilmekte olan tıbbi farmakoloji dersleri de yeni baştan düzenlenmelidir. Akılcı ilaç kullanımı ile ilgili farmakoloji, aile hekimliği, halk sağlığı gibi farklı disiplinlerle işbirliği içinde, tıp eğitiminin içerik ve yönteminde değişiklikler uygulayarak, öğrencilerin bu konudaki farkındalıklarını artırmak amaçlanmalıdır. Mezuniyet sonrası dönemde sürekli tıp eğitimi kapsamında hekimlere rasyonel ilaç kullanımı uygulamalarında yararlanacakları bilgi ve becerileri kazandıracak ve onları toplumda sık görülen hastalıklar konusunda daha donanımlı kılacak eğitim programları düzenlenmelidir.

Ek-1. Anket: AKILCI İLAÇ KULLANIMI İLE İLGİLİ SDÜ TIP FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ		
1. Sınıf:	a) Dönem 1	b) Dönem 2 c) Dönem 3
2. Yaş:	a)16-19	b)20-23 c)24 ve üzeri
3. Cinsiyet:	a) Bay	b) Bayan
4. Anne eğitim durumu:	a) Okur yazar değil	b) İlköğretim c) Lise d) Üniversite ve üstü
5. Baba eğitim durumu:	a) Okur yazar değil	b) İlköğretim c) Lise d) Üniversite ve üstü
6. Nerelisiniz:	
7. Aileniz nerede yaşıyor?	a) İl b) İlçe/Köy	
8. Nerde kalıyorsunuz:	a) Ailemle ev b) Arkadaşlarımla evde c) Yurtta d) Diğer.....	
9. Sosyal güvenceniz:	a) Var b) Yok	
10. Hastalandığınızda (genel ağrı, grip semptomları, mide semptomları vb.) hangisini öncelikle yaparsınız?	a) Hekime başvururum b) Elimdeki ilaçla kendi kendimi tedavi ederim c) Eczaneye danışarak ilaç temin ederim d) Herhangi bir şey yapmam beklerim	
11. Hastalandığınızda (genel ağrı, grip semptomları, mide semptomları vb.) ilk tercihiniz hangisi olur?	a) Bitkisel ürünlerle tedavi b)İlaçla tedavi	
12. Reçetesiz ilaç kullanımı sizce doğru mu?	a) Evet b) Hayır	
13. Ailenizde sizi veya çevrenizdekileri reçetesiz ilaç kullanmaya teşvik eden var mı? (Var ise boşluğu doldurunuz)	a) Var..... b)Yok	
14. Tıp Fakültesine girmenizle reçetesiz ilaç kullanımı ile ilgili görüşleriniz değişti mi?	a) Evet b)Hayır	
15. Son bir ay içinde reçetesiz ilaç kullandığınız oldu mu?	a) Evet b) Hayır	
16. Hekime başvurmadan kullandığımız ilaç ya da ilaçlar hangisi?	a) Ağrı kesiciler b) Antibiyotikler c) Soğuk algınlığı ilaçları d) Vitaminler e) Antiasitler f) Antihistaminikler	
17. Reçetesiz ilaç kullanma eğilimini arttıran en büyük etken/ler hangisidir?	a) Eczanelerden reçetesiz ilaç temininin kolay olması b) Daha önce verilen ilacın tekrar iyileştireceği düşüncesi ile tekrar kullanımı c) Aile -tanıdık vs önerisi d) Muayene katkı payının yüksek olması	
18. Reçetesiz kullandığımız ilaçlar nedeniyle yan etki oluştu mu?	a) Evet, çoğu kez b)Nadiren c) Hayır hiç	
19. Reçetesiz kullandığımız ilaçlarla tam iyileşme yaşadığımız oldu mu?	a) Evet çoğu kez b) Nadiren c) Hayır hiç	
20. Evinizde en çok bulunan ilaç grubu hangisi ya da hangileridir?	a) Ağrı kesiciler b) Antibiyotikler c) Soğuk algınlığı ilaçları d) Vitaminler	

e) Antiasitler
f) Antihistaminikler
g) Diğer.....
21. Kullandığınız ilaçları ne kadar süre ile kullanırsınız?
a) Şikayetlerim geçene kadar b) Doktorumun önerdiği süre kadar c) Düzensiz kullanım
22. Kendi hastalığınıza iyi gelen bir ilacı başkasına aynı hastalık için önerdiğiniz oldu mu?
a) Evet b) Hayır c)Bazen
23. Kullandığınız ilacın prospektüsünü okur musunuz? a) Evet b) Hayır c)Bazen

KAYNAKLAR

- İskit AB. Akılcı ilaç kullanımı. Sted 2006;15(7):4-5.
- T.C.Sağlık Bakanlığı Refik Saydam Hıfzısıhha Merkezi Başkanlığı Faaliyet Raporu 2006. <http://www.tusak.saglik.gov.tr/pdf/faaliyet> (Erişim Tarihi: 04.06.2012).
- Türkiye Sağlık Platformu. www.saglikplatformu.com (Erişim tarihi 07.06.2012).
- Kayaalp SO. Rasyonel Tedavi Yönünden Tıbbi Farmakoloji. Reçete yazma kuralları ve rasyonel ilaç kullanımı, 10th ed. Ankara: Hacettepe Taş Yayınları; 2002;167-181.
- Özçelikay G. Akılcı ilaç kullanımı üzerinde bir pilot çalışma. Ankara Eczacılık Fakültesi Dergisi 2001;30(2) 9-18.
- Uskun E, Uskun S, Öztürk M, Kişioğlu A. Sağlık ocağına başvuru öncesi ilaç kullanımı. Sted 2004;13(12):451.
- Kayaalp SO. Rasyonel Tedavi Yönünden Tıbbi Farmakoloji. Antibiyotikler ve diğer kemoterapotikler, 9th ed. Ankara: Hacettepe Taş Yayınları;2000;175-416.
- Mollahaliloğlu S, Tezcan S. Ankara il merkezinde bulunan sağlık ocaklarından sağlık hizmeti alan hastaların akılcı ilaç kullanımı açısından değerlendirilmesi. Diyarbakır: 8. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi; 2002; 499
- Balcı E, Gün İ, Öztürk A, Öztürk Y. Kayseri’de 7 sağlık ocağı bölgesi’nde halkın ağrı kesici bulundurma ve kullanım özellikleri. Sivas: 8. Halk Sağlığı Günleri;2003;59.
- İpteş S, Khorshid L. Üniversite öğrencilerinin ilaç kullanım durumlarının incelenmesi. Ege Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Dergisi 2004;20(1): 97-106.